

Cultuursociologie: een veld zonder doxa?

Kobe De Keere

SOC 14 (2/3): 87–95

DOI: 10.5117/SOC2018.2/3.002.KEER

Abstract

Cultural sociology is somewhat a vague sub-discipline of sociology. It is partly defined by its topic, but certainly not completely. Hence, cultural sociologists spend some of their precious time bickering about what grants them the right to call themselves a specific branch of sociology. This essay argues that cultural sociology is in fact a subfield, but one not defined by topic or a specific reading of that topic but more by its *praxis*, i.e. a way of doing sociology.

Keywords: cultuursociologie, theorie, onafhankelijke variabele, praxis

Samenkomsten met cultuursociologen zijn zelden eentonig. Het palet van onderwerpen en theorieën is vaak zo kleurrijk en divers dat je er bijna gaat van duizelen. Van een dieptestudie van seksuele voorlichting in reality-tv tot experimenteel surveyonderzoek naar politieke polarisatie. Van hardcore bourdieuaanse analyse van arbeidsexploitatie in modewinkels tot een *clash of civilizations*-kijk op anti-elitisme. Bij cultuursociologen kan en mag het allemaal. Ze lijken het niet alleen gulzig in zich op te nemen, maar hebben er bovendien ook allemaal nog eens een uitgesproken mening over. Het bericht dat wetenschappers zich behoren te specialiseren is blijkbaar nooit echt helemaal geland binnen het veld van de cultuursociologie.

Maar zodra de euforie van rijkdom aan perspectieven en methodes is gaan liggen en het debat rustiger wordt, verschijnt ook de cultuursociologische olifant weer in de kamer. Want elke keer als cultuursociologen samenkomen, schuilt er een identiteitscrisis om de hoek. Veel subvelden in de sociologie worden namelijk gedefinieerd door hun onderwerp (bijvoorbeeld onderwijssociologie, gezinssociologie, arbeidssociologie etc.), maar bij

cultuursociologie is dit soort identificatie niet zo voor de hand liggend. Ook de veelheid aan methodes en theorieën draagt niet onmiddellijk bij aan de coherentie van de groep. En hoewel er meestal alleen maar over wordt gefluisterd tijdens de koffiepauze, is deze ambigue identiteit soms ook eens het onderwerp van een luidruchtig debat (zoals tijdens *Cultural Sociology Lowlands* bijeenkomsten). Tijdens elke cultuursociologische samenkomst zal altijd er wel iemand zijn die de vraag stelt: als cultuursociologen noch onderwerp, noch theorie, noch methode met elkaar delen, wat onderscheidt hen dan? Is het, met andere woorden, een veld zonder *doxa*? En hoewel het een terugkerende vraag is, blijft het antwoord vaak in de lucht hangen en fietsen we er maar wat ongemakkelijk omheen. Waarschijnlijk vooral uit angst dat we eigenlijk vooral een groep sociologische outcasts zijn die nooit echt hun eigen club hebben gevonden. Toch lijkt dit laatste me niet het geval, aangezien het een levende subdiscipline is met eigen tijdschriften, congressen en vaak hevige maar productieve debatten (denk maar aan de discussie Pugh (2013) versus Vaisey (2014) in *American Journal of Cultural Sociology*). Dus er moet iets zijn wat cultuursociologen steeds opnieuw met elkaar in dialoog brengt, maar wat precies? Een vervelende maar blijkbaar toch prangende vraag. Identiteit en (h)erkenning zijn nu eenmaal belangrijk en dat geldt zeker ook binnen de wetenschappelijke wereld.

Er zijn natuurlijk reeds ernstige pogingen ondernomen om de taak en het perspectief van de cultuursocioloog op scherp te stellen. Daarbij was die van Jeffrey Alexander waarschijnlijk het meest uitgesproken en kende die bovendien ook heel wat navolging. Cultuursociologen moeten, zo stelde de professor sociologie aan Yale, een *strong program* gaan volgen. Volgens dit paradigma is cultuur voorgestructureerd en daardoor dus ook de echte motor achter onze samenleving en niet slechts een exponent ervan (Alexander en Smith 2001; Alexander 2003). Cultuur moet bijgevolg in het verklarend model niet opgenomen worden als 'slechts' een afhankelijke (of te verklaren) variabele maar als een onafhankelijke variabele die een inherent verklarende kracht heeft. Met andere woorden, cultuur verdient op zijn minst hetzelfde causale statuut als andere factoren (of als het enigszins kan zelfs een hoger statuut). Het aanlokkelijke van Alexanders programma is niet alleen de helderheid ervan, maar ook dat door het centraal stellen van cultuur in het verklaringsmodel, de cultuursociologie zich kan kronen tot de koningin van alle sociale wetenschappen (om het met de woorden van August Comte te zeggen). Want zij hebben nu eenmaal het monopolie over de studie van de rol van cultuur. En enkel zij weten waar de sleutel ligt tot het mysterie dat wij de samenleving noemen.

De problemen van Alexander

Toch is Alexanders programma nooit echt helemaal van de grond gekomen en heeft het misschien zelfs tot meer verdeeldheid dan eenheid geleid. Lang niet iedereen kan zich namelijk herkennen in deze Yale-positie. En hier zijn verschillende redenen voor. Ten eerste gaat de kritiek die Swidler (1986) op Talcott Parsons gaf ook op voor de cultuurtheorie van Alexander. Net zoals Parsons een maatschappij construeerde rondom waarden en normen, zo ook wordt cultuur binnen het strong program de 'unmoved mover in the theory of action' (Swidler 1986: 274). Mensen zouden dus eerst betekenis geven aan de situatie en er dan pas naar handelen. Maar waar die normen en waarden precies vandaan komen die hen uiteindelijk motiveren om tot actie over te gaan, dat moeten we dan maar even negeren. Deze logica gaat echter ook op voor het onafhankelijke variabele-verhaal, want ook hier heeft cultuur een wat ambigu ontologisch statuut. Als we er even bij stilstaan is het eigenlijk heel moeilijk om ons voor te stellen wat een onafhankelijke cultuur precies is. Het wordt, met andere woorden, een soort *élan vital* – om het maar even met Henri Bergson uit te drukken – van de samenleving. En net zoals bij Bergson kan het dan alles verklaren maar daardoor misschien ook helemaal niks meer.

Ten tweede staat het onafhankelijke variabelen-denken wat haaks op de huidige ontwikkeling binnen de cultuursociologie. Onder impuls van de cognitieve wetenschap – of beter gezegd van de popularisering ervan door psychologen als Antonio Damasio (2006) en Jonathan Haidt (2012) – zijn heel wat sociologen anders gaan denken over de rol van cultuur. Betekeniskaders, discoursen, waardepatronen of hoe je ze ook wilt noemen, lijken allemaal een beetje achter de feiten aan te hollen en spelen dus vooral een *post hoc* rol in handelen en beslissen. De cultuursocioloog John Levi Martin (2010) gaat zelfs zo ver te stellen dat complexe cultuurtheorieën de menselijke natuur vaak schromelijk overschatten. We zijn eigenlijk, zo stelt hij, heel eenvoudige wezens met een vrij banaal beslissingsmechanisme. Dit betekent voor hem echter niet dat de samenleving daardoor makkelijk te voorspellen valt. Absoluut niet, maar het behelst wel dat we de rol van cultuur, als drijvende kracht achter de samenleving, moeten herzien. Mieren, bijvoorbeeld, kunnen heel complexe bouwsels tevoorschijn toveren, toch moeten we daarom niet van iedere mier een gediplomeerd architect maken. Voor mensen geldt dit net zo. De culturele systemen kunnen we volgens Martin beter begrijpen als schroothoop van symbolen en ideeën waar we vooral *ad hoc* gebruik van maken, dan als de geordende gereedschapskist die Swidler (1986) ervan maakt. Sommige onderdelen zijn prima bruikbaar, terwijl andere scherpe randjes hebben waar we ons soms zelfs aan pijn doen.

Gelukkig heeft niet iedereen die zich door de cognitieve wetenschap laat inspireren een dergelijke reductionistisch kijk op cultuur. De populairste cultuursociologische herinterpretaties zijn waarschijnlijk die van Stephen Vaisey (2008, 2009) en Omar Lizardo (2017). Beiden zijn ervan overtuigd dat we de inzichten uit de cognitieve wetenschappen ernstig moeten nemen en dat dit ook duidelijke repercussies heeft voor de onafhankelijke variabelepositie. Hun verklaringsmodellen proberen een synergie te vinden tussen traditionele cultuurtheorie, die veel complexiteit veronderstelt, en cognitieve inzichten, die slechts een *post hoc* rol aan cultuur toewijzen. Vaiseys *dual process model* ziet menselijke cultuur als het resultaat van twee verschillende cognitieve processen, het discursieve en procedurele, die constant in wisselwerking staan. Vaisey zelf legt in zijn onderzoek echter wel de nadruk op de meer intuïtieve en instinctieve zijde van cultuur, wat ook duidelijke methodologische consequenties heeft. Lizardo bouwt dit model nog een stap verder uit door niet alleen een onderscheid te maken tussen declaratieve (discursieve) en non-declaratieve (intuïtieve) cognitie maar door hier ook nog de publieke cultuur aan toe te voegen. Deze *cultural triangle* (*declarative/non-declarative/public*) laat ook veel meer theoretische verscheidenheid toe dan Vaiseys *dual process model*. Waar het bij Lizardo dan vooral op aankomt is hoe je het verband theoretisch ziet tussen de drie hoeken van de driehoek. Bestaat er een *strong* of een *weak coupling* tussen de drie onderdelen van cultuur? Hoe dan ook, beide modellen zijn moeilijk te verzoenen met een begrip van cultuur als een compleet onafhankelijke kracht in de samenleving.

Het laatste probleem met Alexanders *strong program* is dat het – hoe contradictorisch het ook mag klinken – impliciet blijft steken in een wat positivistische logica. Claimen dat cultuur als een onafhankelijke variabele moet behandeld worden, impliceert uiteindelijk, wat Andrew Abbott (1988) noemt, een ‘general linear reality’-visie op de sociale werkelijkheid, waarbij processen in de samenleving op te delen zijn in verschillende statische variabelen. Het probleem met deze kijk op mens en maatschappij zit hem vooral in de assumpties die eraan ten grondslag liggen. Zoals Abbott (1988) en voor hem ook Elias (1978) terecht opmerken, is de moderne sociologie gevoelig voor een soort van procesreductie waarbij we correlatie vervangen door causaliteit en mensen voorstellen als vaste en onveranderlijke entiteiten (*homo clausus*) maar met onafhankelijk variërende attributen. Volgens deze logica is de doelstelling van sociale wetenschappers duidelijk: ga op zoek naar die ene variabele die alle andere verklaart en de opdracht is volbracht. Deze *general linear reality* is, hoewel vaak onbewust, sinds de tweede helft van de twintigste eeuw het meest dominante kader van de sociale

wetenschappen geworden. Wat ontegensprekelijk een gevolg is van de ontzettend grote populariteit van lineaire regressie als analyse-instrument.

Deze denkslag zit dus ook ingebed in Alexanders voorstel om cultuur als onafhankelijke en dus verklarende variabele op te vatten. De studies die het *strong program* volgen – in de Lage Landen niet zelden gebaseerd op lineaire statistische technieken (bijvoorbeeld Elchardus 2011; Manevska, Achterberg en Houtman 2018; tevens in dit nummer) – trachten uiteindelijk vooral uit te vissen of culturele variabelen sterker zijn dan andere indicatoren. Op zich is dit zeker geen vruchteloze onderneming. Dergelijke onderzoeken tonen vaak overtuigend aan hoe een focus op enkel sociaal-demografische of economische verklaringsmodellen blind blijft voor een belangrijk deel van de sociale werkelijkheid. Het wordt echter wel problematisch als dit model wordt voorgesteld als de kern van cultuursociologie.

Het trachten te isoleren van sociale effecten met als doel te weten te komen welke nu de grootse verklarende kracht heeft, is een methode waar niet alle cultuursociologen zich even makkelijk kunnen achter scharen. Bourdieus relationele kijk op de rol van cultuur – ontegensprekelijk een grote inspiratie voor het huidige cultuursociologische veld – ziet bijvoorbeeld weinig heil in het uit elkaar trekken van de sociale werkelijkheid in aparte variabelen. Vanuit dit perspectief moeten we net inzicht krijgen in de gecombineerde structuur van velden en de algemene homologie die ze met elkaar vertonen (bijvoorbeeld Warde et al. 2009). Maar ook sociologen die zich richten op cultuurproductie (bijvoorbeeld DiMaggio 1987; Peterson 2000) hebben weinig boodschap aan het voorstel om cultuur als analytisch autonoom voor te stellen. Voor hen worden de betekenissen van culturele objecten net gevormd door de context waarin ze zich bevinden. Hetzelfde geldt voor de cultuursociologen die cultuur vooral begrijpen door de bril van sociale actie, conflict of status (bijvoorbeeld Swidler 2001; Collins 2004; Lamont 2000). Het ondergeschikt maken van sociale structuren en macht aan cultuur, zorgt voor evenveel blinde vlekken als omgekeerd. Of zoals Lima Neto terecht stelt: '[T]he greatest pitfall for those who attempt to separate culture and social structure is to deal with the notion of power in the same way their opponents have dealt with the notion of culture' (2014: 938).

Geen theorie maar praktijk

Als het niet cultuur als motor van de samenleving is, wat verenigt cultuursociologen dan wel? Wat maakt ons dan nog een eigen onderzoeksveld? We kunnen in dit geval natuurlijk hybride tussenoplossingen bedenken

waarbij we cultuur, bijvoorbeeld, als relatief autonoom voorstellen, zodat we zowel de bourdieuianen alsook de strong program adepten aan boord houden (Gartman 2007). Of we zouden kunnen stellen dat alle cultuursociologen de taak delen uit te klaren hoe individuen betekenis geven aan of krijgen van de structuur waar ze zelf deel van uit maken. Maar dergelijk diplomatische opties hebben een dubbel nadeel. Aan de ene kant, wordt de inhoudelijke paraplu dan zo breed dat die helemaal geen subdiscipline meer dekt maar de hele sociologie. Weinig sociologen zullen stellen dat ze zich niet toeleggen op betekenissen en/of de relatie tussen individu en structuur. Aan de andere kant, een zoektocht naar een veilige consensus in termen van onderwerp, methodologie of epistemologie draagt het risico in zich om tegelijkertijd ook de spreekwoordelijke angel uit het cultuursociologisch debat trekken.

Het lijkt me dus niet zinvol op zoek te gaan naar een grootste gemene deler waar iedereen vrede mee kan nemen. Hiermee wil ik niet per se pleiten voor een oecumenische cultuursociologie die zich verliest in pluraliteit en relativisme, maar wel voor een focus op een wetenschappelijke praktijk veeleer dan op een theorie. Dus willen cultuursociologen niet gevangen blijven in hun permanente identiteitscrisis, moeten ze zich eerder richten op wat ze doen en hoe ze het doen, dan op wat ze zeggen. Er zijn drie punten waarin de praktijk van cultuursociologen lijkt te verschillen van die van andere sociologen (of zelfs sociale wetenschappers in het algemeen): (1) het creëren van theoretische feedbacklussen, (2) het stimuleren van vrijheid van onderwerp en (3) de houding dat methode in dienst moet staan van de theorie. Niet dat cultuursociologen hier uniek in zijn, maar ze blinken wel vaak uit in het combineren van deze drie aspecten.

1 Theoretische feedbacklussen

Of er nu gebruikt gemaakt wordt van Swidlers *toolkit*, Bourdieus habitus-begrip of Lamonts *symbolic boundaries*, zelden stellen cultuursociologen zichzelf het doel om een theorie simpelweg te verifiëren of falsifiëren. De intentie van cultuursociologen is meer gericht op het finetunen en bijstellen van begrippenkaders, inzichten en concepten. Een onderzoek hoeft dus niet per se een theoretische overwinnaar uit de bus te laten komen, maar wil wel een perspectief bereiken dat een nieuw licht schijnt op een nog ongekend deel van de sociale realiteit. Met andere woorden, schaven cultuursociologen voortdurend hun theoretische werktuigen bij door ze te toetsen aan de maatschappelijk werkelijkheid. Door theorie niet te reduceren tot slechts een te testen argument, maar tegelijkertijd ook niet te verzanden in een verlamdend relativisme, heeft iedere cultuursociologische studie in

eerste instantie de bedoeling om een feedbacklus tussen empirie en theorie tot stand te brengen. De vraag is niet louter ‘wat leert de theorie ons over de sociale realiteit?’ Maar evenzeer ‘wat leert die realiteit ons over het theoretisch arsenaal waarover we beschikken?’

2 Vrijheid van onderwerp

In tegenstelling tot andere subvelden van de sociologie, richten cultuursociologen zich niet op één bepaald thema. Hoewel er natuurlijk heel wat onderzoek gebeurt naar kunst en levensstijl, trekken deze onderwerpen zeker niet de aandacht van alle cultuursociologen. De meeste van hen schrijven dan ook niet exclusief over één onderwerp maar passen vaak hun theoretische gereedschap toe op een verscheidenheid aan onderwerpen. Binnen dit subveld geldt dus het credo van ‘vrijheid van onderwerp’ en dit heeft een heel specifieke reden. Onderwerpen zijn namelijk zelden een doel op zich maar een middel, of misschien zelfs nog beter gesteld, ze zijn het lijdend voorwerp van de studie. Of het nu gaat over de kunstmarkt, videogames, humor of reality-tv, telkens fungeren onderwerpen als proefkonijn. Ze ondergaan de cultuursociologische analyse als een testcase op basis waarvan uiteindelijk bredere conclusies getrokken worden. Het gaat dus meestal niet om een *nitty gritty* onderzoek naar het hart van dat ene specifieke onderwerp (hoewel dit niet is uitgesloten), maar onderwerpen fungeren als oefenpleinen waar cultuursociologen leren theoretisch met scherp te schieten. Want pas door een veelheid aan onderwerpen kunnen er voldoende feedbacklussen gevormd worden die de theoretische knoop versterken.

3 Methode in dienst van theorie

Cultuursociologen zijn methodologische veelvraten en daardoor eerder onorthodox in de combinatie van verschillende onderzoeksinstrumenten. Terwijl de meeste subdisciplines trouw blijven aan een bepaald methodologisch kader (bijvoorbeeld lineaire statistische technieken) of zelfs type van data (bijvoorbeeld registratiedata), zijn cultuursociologen eerder pragmatisch of zelfs opportunistisch in de keuze van hun onderzoeksinstrument en -object. De veelheid aan onderwerpen en de continue terugkoppeling tussen empirie en theorie vraagt nu eenmaal om meer methodologische flexibiliteit. Om die reden valt er van de scheidslijn tussen kwantitatief en kwalitatief onderzoek – die toch een groot deel van de sociologie verdeelt – nauwelijks wat te merken binnen het veld van cultuursociologie. Van diepte-interviews over historische inhoudsanalyses tot multilevel-regressieanalyses; niet zelden kom je deze technieken tegen in een en dezelfde

cultuursociologische sessie. Daarenboven doet deze methodologische pluraliteit het debat zelden verstommen. Waar het uiteindelijk om gaat is dat, vanuit cultuursociologisch perspectief, de methode altijd afhankelijk blijft van de theoretische vraag en dat daardoor bepaalde analysetechnieken nooit bij voorbaat bevoordeeld of afgewezen kunnen worden.

Dus als cultuursociologen eindelijk van hun identiteitscrisis af willen, moeten ze vooral blijven doen wat ze doen. De doxa van het veld ligt dus niet in haar discours maar in haar praktijk. Het heeft weinig zin op zoek te gaan naar een verenigende theorie waarbij cultuur al dan niet als afhankelijke of onafhankelijke variabele moet opdraven. Wel van belang is dat de praktijk om theoretische kaders continu empirisch te testen wordt bewaakt. En dit lukt enkel door, zoals Lamont en Swidler (2014) reeds voorstelden, open te blijven staan voor een veelheid aan onderwerpen en corresponderende methodes. Door deze aanpak is de cultuursociologie er tot nu toe succesvol in gebleken om haar heterogeniteit niet als een last te ervaren maar net om te buigen tot een voordeel. Dus er is waarschijnlijk weinig winst te halen bij het theoretisch en methodologisch klemzetten van het profiel van de cultuursocioloog, maar wel door haar vitale praktijk te blijven ondersteunen.

Literatuur

- Abbott, A. (1988) Transcending general linear reality. *Sociological Theory*, 6(2): 169-186.
- Alexander, J. (2003) *The meanings of social life: A cultural sociology*. New York: Oxford University Press.
- Alexander, J. en P. Smith (2001) The strong program in cultural theory: Elements of a structural hermeneutics. In: J.H. Turner (red.) *Handbook of sociological theory*. Boston: Springer, 135-150.
- Collins, R. (2004) *Interaction ritual chains*. Princeton: Princeton University Press.
- Damasio, A.R. (2006) *Descartes' error*. New York: Random House.
- DiMaggio, P. (1987) Classification in art. *American Sociological Review*, 52(4): 440-455.
- Elchardus, M. (2011) Classical republicanism and the contemporary voter: An empirical cultural sociology of the relationship between the private realm and the public sphere. *Poetics*, 39(5): 407-425.
- Elias, N. (1978) *What is sociology?* New York: Columbia University Press.
- Gartman, D. (2007) The strength of weak programs in cultural sociology: A critique of Alexander's critique of Bourdieu. *Theory and Society*, 36(5): 381-413.
- Haidt, J. (2012) *The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion*. New York: Random House.
- Lamont, M. (2000) *The dignity of working men: Morality and the boundaries of race, class, and immigration*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lamont, M. en A. Swidler (2014) Methodological pluralism and the possibilities and limits of interviewing. *Qualitative Sociology*, 37(2): 153-171.
- Lima Neto, F. (2014) Cultural sociology in perspective: Linking culture and power. *Current Sociology*, 62(6): 928-946.

- Lizardo, O. (2017) Improving cultural analysis: Considering personal culture in its declarative and nondeclarative modes. *American Sociological Review*, 82(1): 88-115.
- Manevska, K., P. Achterberg en D. Houtman (2018) Why there is less supportive evidence for contact theory than they say there is: A quantitative cultural-sociological critique. *American Journal of Cultural Sociology*, 6(2): 296-321.
- Martin, J.L. (2010) Life's a beach but you're an ant, and other unwelcome news for the sociology of culture. *Poetics*, 38(2): 229-244.
- Peterson, R.A. (2000) Two ways culture is produced. *Poetics*, 28(2-3): 225-233.
- Pugh, A.J. (2013) What good are interviews for thinking about culture? Demystifying interpretive analysis. *American Journal of Cultural Sociology*, 1(1): 42-68.
- Swidler, A. (1986) Culture in action: Symbols and strategies. *American Sociological Review*, 51: 273-286.
- Swidler, A. (2001) *Talk of love. How culture matters*. Chicago: University of Chicago Press.
- Vaisey, S. (2008) Socrates, Skinner, and Aristotle: Three ways of thinking about culture in action. *Sociological Forum*, 23(3): 603-613.
- Vaisey, S. (2009) Motivation and justification: A dual-process model of culture in action. *American Journal of Sociology*, 114(6): 1675-1715.
- Vaisey, S. (2014) Is interviewing compatible with the dual-process model of culture? *American Journal of Cultural Sociology*, 2(1): 150-158.
- Warde, A., E. Silva, T. Bennett, M. Savage, M. Gayo-Cal en D. Wright (2009) *Culture, class, distinction*. London: Routledge.

Over de auteurs

Kobe De Keere is cultuursocioloog en universitair docent aan de Universiteit van Amsterdam. Hij doet onderzoek naar en schrijft over culturele distinctie, morele en politieke voorkeuren en hun invloed op de reproductie van ongelijkheid. Momenteel leidt hij een onderzoeksproject (NWO-Veni) naar de rol van cultureel kapitaal en interactierituelen binnen de arbeidsmarkt. E-mail: k.dekeere@uva.nl

